

DR. PHD MIKLÓS PÉTER
főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
címzetes főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola
intézményvezető, Emlékpont (Hódmezővásárhely)

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE MINT RÉGIÓSZERVEZŐ TÉNYEZŐ

THE DIOCESE OF CSANÁD LIKE REGION-ORGANIZING FACTOR

ABSTRACT

The Diocese of Csanád can be research like region-organizing factor. It was not only the bishop's town, but it was also an educational, cultural, scientific, economical és governmental center. The center of the Diocese of Csanád was Csanád city (now: Cenad, Roumania) from 1030 until 1550. Csanád was destroyed by the Ottoman Turkish occupants. The Holy See of Csanád was in Temesvár (now: Timisoara, Roumania) from the first part of 1700's. The Diocese of Csanád was decomposed by the Peace Treaty of Trianon (1920) and the center – by bishop Gyula Glattfelder – was moved to Szeged (Hungary). This study persents that Csanád, Temesvár and Szeged was regional scope ecclesiastical center over the last centuries. The Catholic Church – by the Diocese of Csanád – was society and economic power in the Hungarian Southern Great Plain. The Diocese preserved schools, academic institutions, and business associations (primarily agronomic possessions). The sources of this essay were the relevant literature and archival documents.

Kulcsszavak: egyháztörténet, régiótörténet, társadalomtörténet, Csanád, Temesvár, Szeged

Key notes: Church History, Region History, Social History, Cenad, Timisoara, Szeged

1. Bevezetés

A csanádi egyházmegye központja 1030-as alapításától kezdve 1550-ig Csanád városa volt. A középkori Csanádot elpusztító magyarországi török uralom elmúltával az 1700-as évek első harmadában Szeged volt a püspökség székhelye, ami aztán Temesvárra került. Az 1920. évi trianoni békediktátum által előírt határok azonban az egykor óriási kiterjedésű csanádi püspökség területét – több más magyar egyházmegyéhez hasonlóan – szétszabdalták. Emiatt napjainkban a szeged-csanádi, a temesvári és a nagybecskereki püspökség egyaránt Szent Gellért egykori egyházmegyéjének utódja.

A csanádi püspökség, s annak központja – Csanád, Temesvár, majd Szeged – régiószervező tényezőként is vizsgálható, hiszen egyházigazgatási központ jellege mellett tudományos, oktatási, kulturális, igazgatási és gazdasági centrum is volt. Az alábbiakban a középkori csanádi, az újkori temesvári és a jelenkori szegedi egyházmegyei központok–különös tekintettel azok regionális hatókörére, valamint társadalmi és gazdasági hatásmechanizmusára – kiépítésének és működésének történetét tekintem át.

2. A Csanád székhelyű középkori püspökség

A csanádi egyházmegye kialakulására az államalapítás korában került sor. Az 1009-ban létrehozott pécsi püspökség mellett egyházmegyénk a másik olyan Szent István király alapította egyházigazgatási egység, amelynek – korabeli történeti forrásokból – bizonyosan ismerjük az alapításának évét (1030). A kereszténység azonban már korábban jelen volt a régióban. A középkori csanádi püspökség területén a tizenegyedik század első időszakában Ajtony vezér területe terült el (a Maros, a Tisza, a Duna és az erdélyi hegységek határolták a tartományt).¹

Ajtonyról tudjuk, hogy önálló uralkodóként lépett föl Szent István mellett, s nemcsak saját védelmi- és gazdaságpolitikát folytatott, de külön diplomáciai tevékenysége is ismert. Külpolitikai orientációja azonban – ellentétben az államalapító király nyugati irányultságával – keleti volt. Ennek jegyében 1002-ben Vidinben keleti rítus szerint keresztény hitre tért, s a szertartáson szövetségese, II. Baszileiosz bizánci császár is jelen volt.²

Ajtony ugyan nem tartotta be a keresztény vallás előírásait (hiszen hét felesége volt), de tartománya területén egyházszerzésbe kezdett. Székhelyén, Marosvárott (amelyet bukása után Csanádnak neveztek el) görög bazilita szerzeteseket telepített le, s templomot és monostort építtetett számukra Keresztelő Szent János tiszteletére. Sőt, van olyan álláspont is a történettudományban, amely szerint a tizedik század közepén az erdélyi Gyula által uralt ország részben – mint Turkia püspöke – tevékenykedő görög Hierotheosz főpásztor utódai (Theophylaktos, Antónios és Démétrios püspökök) központja éppen Marosvár volt, de a régióból szóba került még Szeged és Szer (a mai Ópusztaszer) is.³

Ajtonynak a bizánciakkal fönntartott diplomáciai kapcsolatai, keleti keresztény vallása és az, hogy megadózta a Maroson és a Tisza déli szakaszán vitt királyi szállítmányokat (elsősorban az erdélyi bányák kincseit: a sót és a nemesfémeket), véglegesítette a Szent Istvánnal való szembenállását. Az uralkodó 1028-ban Csanád vezér vezetésével hadat indított ellene, amikor is a harcok során Ajtony vezér elhunyt, a tartománya pedig integrálódott a magyar államszervezetbe. Területén jött létre Csanád, Arad, Temes, Krassó és Keve vármegye.⁴ Ezen megyékre terjedt ki az 1030-ban megalapított csanádi püspökség joghatósága. A megyeközpontok – várispánságok – katonai, gazdasági és közigazgatási központok voltak, s székhelyük esperesi kerületi centrum volta miatt az egyházigazgatáshoz is kapcsolódtak. Az Árpád-korban az egyházi középréteg a vármegyei adminisztrációnak volt a része, amelynek utánpótlására különböző fokú oktatási intézmények működtek az esperesi központokban és a püspöki centrumokban egyaránt.⁵

A csanádi egyházmegye első püspökévé Szent István király az itáliai származású tudós bencés szerzetest, Szent Imre herceg egykori nevelőjét, a Bakonyban remetéskedő Szent Gellértet nevezte ki. Gellért amint megérkezett főpásztori székhelyére, Csanád városába, igyekezett a keleti egyházi jelenlétet megszüntetni és a latin szertartású keresztény tanítást és liturgiát meghonosítani, valamint az annak végzéséhez szükséges infrastrukturális hátteret megteremteni. Ennek szellemében a bazilita szerzeteseket átköltöztette a nem olyan távoli Oroszlámosra, a saját főpapi központját pedig átmenetileg a monostorukban rendezte be.

A fönnt említettekről Szent Gellért püspöknek a tizenegyedik században keletkezett nagy legendájában a következőket olvashatjuk (Csóka J. Gáspár fordításában). „Történt pedig, hogy miután István király látta: birodalma a harcoktól megnyugodott, Istennek szolgáját, Gellértet visszahívta a remeteségből. Mikor a király elé járult, és őt a szokott módon üdvözölte, így szólt hozzá a király: »Háborgatlak téged, Isten embere, alkalmatlan időben. Most ugyanis az az akaratom, hogy a tizenkét püspökséget, amelyek felállítását országomban elterveztem, püspökökkel betöltsen. Ez mégis inkább mások szándékától függött, akiknek a sátán volt az uruk. Ám most vedd a püspökséget, mely – ahogy ítélem – téged illet. Mivel azonban most nincsenek segítségére papjaink, akikkel az egyházi előljáró ékeskedni szokott, ezért más egyházaktól és monostoroktól hozunk papokat és szerzeteseket, hogy az egy-

házi törvények rendje szerint segíségekre legyenek az isteni szolgálatban. Én pedig meg-hagyom ispánjaimnak, hogy a néptől a maga idejében megélhetésre tizedet szedjenek ga-bonából. Azt akarom pedig, hogy senki se maradjon, aki ezt nem fizetné. Ne szenvedjétek ugyanis földi szükségletekben semmi hiányt, csak gyakoroljátok hivatástokat Krisztus szol-gálatában, az Ige hirdetésében, a keresztesben és a hitetleneknek Krisztushoz térítésében.»

A király parancsára csakugyan gyülekeztek szerzetesek az ország különböző monostorai-ból: kettő Váradról: István és Anzelm, kettő Zalából: Konrád és Albert, kettő Bélből: Krátó és Tászló, négy Pannonhalmáról: Fülöp, Henrik, Lénárd és Koncius. Ezek tízen papok voltak és tanult férfiak. Csanád ispán szekerére ültette és a csanádi egyházmegyébe vitte őket, elő-ször is Oroszlánosra, ahol Szent György vértanú tiszteletére monostort emelt. Miután ezt a helyet fölszentelték, a püspök és szerzetesei tiszteletére nagy lakomát rendezett, és sok aján-dékkal is elhalmozta őket. Innen tovább menve Marosvára értek, ahol a görög szerzetesek voltak, akik a maguk szertartása és szokása szerint tartották az istentiszteleteket. A püspök pedig, miután Csanád ispánnal megtanácskozta a dolgot, ezt a görög apátot szerzeteseivel Oroszlánosra vitte át, az ő monostorukat pedig Csanád püspöknek és szerzeteseinek jelöl-te ki, és ott is laktak, míg Szent György vértanú monostora el nem készült.⁶

Szent Gellért püspök a csanádi székesegyházat és az ahhoz kapcsolódó bencés monostort Szent György vértanú tiszteletére építtette. Ennek a patrocíniumnak több okot is tulajdonított az eddigi egyháztörténeti kutatás. Nem kizárt, hogy az egyházmegye első püspöke saját védőszent-jének (hiszen a keresztesben a György nevet kapta, eredeti neve Giorgio Sagredo volt), vagy első szerzetesi közössége patrónusának (fiatalkorában ugyanis öt évig a velencei lagúnákon fekvő Szent György-székesegyház melletti bencés monostorban tanult) mennyei pártfogásába ajánlotta püspökségének intézményeit és híveit. De azt sem zárhatjuk ki, hogy Szent György mint katonaszent jelent meg a csanádi székesegyház és az egész püspökség patrónusaként.⁷

Ezt megalapozhatta az, hogy egyrészt a csanádi egyházmegye az újonnan létrejött ke-resztény magyar állam határmenti területén feküdt, másrészt mert a gonoszt leigázó hitet szimbolizálja a sárkány fölött győzelmet arató szent, akinek pártfogása egy missziós terüle-ten – mert Gellértnek és első papjainak a térítés volt az elsődleges feladata – bizonyosan elkélt. A Szent György mártírnak szentelt bazilikában Gellért püspök Szűz Mária tisztele-tére külön oltárt emeltetett, amelynek ezüst füstölőjében állandóan égett a tömjén, sőt, a főpap külön két haladottabb korú embert alkalmazott ezen oltár mellé azért, hogy nap egyik órájában se szűnjön meg a tömjénfüst az Istenanya tiszteletére.⁸

A Gellérttel a csanádi egyházmegyei székhelyre érkezett szerzetesek és papok közül he-ten beszélték a magyar nyelvet, s így ők lettek a püspökség első esperesei: Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krátó, Tászló és István – segítve a főpásztor munkáját – szervezte az es-peressége területén a plébániákat, iskolákat és hirdette az ígét. Eredményes munkálkodásuk jele, hogy a tizenharmadik század végére csak Csanád vármegye területén több mint száz-harminc plébánia és templom működött.

Az egyházmegye első püspöke nem feledkezett meg a papi utánpótlás biztosításáról, s a tudományok és a műveltség terjesztéséről sem, ezért a tanulni vágyó fiatalok számára isko-lát hozott létre, amelynek élére Walter mestert állította (később helyettesként mellé került Henrik doktor is, aki az olvasást, míg Walter a liturgikus éneklést oktatta), s amelynek megfelelő méretű és elegendő helyiségből álló épületet is rendelkezésére bocsátott. Szent Gellért a székeskáptalan tagjai, a kanonokok számára is gondoskodott külön épületről (amelyről nem kizárt, hogy a monostor épületegyütteséhez tartozott).

A tizenegyedik századi Csanádon a Szent György vértanúnak szentelt székesegyház és bencés monostor – amelyek építését Szent István ezer aranymárkával támogatta – mellett továbbra is működött az egykoron a baziliták számára épült Keresztelő Szent János temp-lom, de Szűz Mária tiszteletére is készült egy egyházi épület, amelyet Szent Gellért temet-

kezési helyül jelölt ki a maga számára. Az 1046. szeptember 24-én a budai Kelen-hegyen – a mai Gellért-hegyen – vértanúságot szenvedett (a Vata vezette pogánylázadás résztvevői által meggyilkolt) püspök földi maradványait csak halála után hét évvel, 1053-ban – utódja, Mór csanádi püspök és Fülöp, a Boldogságos Szűz csanádi monostorának apátja tevékenységének eredményeként – helyezhették el az általa kiválasztott helyen.

A csanádi püspökök székvárosa, Csanád városa jelentős egyházi központja volt az érett középkornak, amelynek súlyát csak növelte, hogy az Árpád-ház kihalása után a széttagolt országban trónra lépő Anjou Károly Róbert 1315 és 1323 között a közeli Temesvárott tartotta uralkodói székhelyét. Benedek csanádi püspök azokban az években az ország egyik legbefolyásosabb főpapja volt és gyakran megfordult a király temesvári udvarában, sőt második házassága létrejöttében is közreműködött azzal, hogy kezdeményezője volt a főpapok azon mozgalmának, amely végül rábírta Károly Róbertet ágyasa, Csák Erzsébet elbocsátására és királyi házból való asszonnyal kötött jogszerű házasságra.

A tizennegyedik századi csanádi püspökség befolyásának jele, hogy Károly Róbert negyedik felesége és törvényes gyermekeinek – köztük Nagy Lajos királynak – anyja, Piast Erzsébet 1361-ben súlyos betegségéből történt gyógyulását Szent Gellért közbenjárásának tudta be. Ezért hálája kifejezéseként renováltatta és jelentősen kibővítette a szent nyugvóhelyét, a csanádi Szűz Mária monostort. Megújította annak belső berendezését és új síremléket készíttetett Szent Gellért püspöknek díszes márvány oltárral, rajta aranyozott ezüst ereklyetartóval.⁹

A csanádi egyházmegyei központ a tizenharmadik századi kun betörés és az 1514. évi Dózsa György vezette felkelés idején – amelynek során Csáky Miklós csanádi püspököt is meggyilkolták – jelentős károkat szenvedett. 1522-re azonban mind a székesegyházat, mind a várost újjáépítette az egykoron a bolognai egyetemen is stúdiumokat folytató jeles reneszánsz főpap, Csaholi Ferenc, aki aztán – az akkori magyar püspökök többségével együtt – a mohácsi csatában veszítette életét 1526. augusztus 29-én. A középkori Csanád történetének 1550. október 4-én ért vége. Akkor ugyanis I. Szulejmán török szultán a Habsburg Ferdinánddal kötött szövetsége miatt Martinuzzi Fráter György váradi püspök ellen elrendelt büntetőhadjáratának részeként lerombolták a főpap uralma alatt álló várost. Csanádon a püspöki központot soha nem építették újjá. A török uralom végével, a tizennyolcadik század elején már másutt rendezték be az egyházmegye székhelyét.¹⁰

3. A Temesvár központú egyházmegye a modern korban

A török időkben a csanádi püspöki széket betöltötték ugyan, de az csupán címzetes püspökséget jelentett, hiszen a főpapok a törökök által megszállt országországban nem folytathattak érdemleges lelkipásztori tevékenységet, sőt az egyházi adót sem szedhették be. Ráadásul a tizenhatodik–tizenhetedik században a térségben nagyon megfogyatkozott a katolikus hívek száma, s azok lelki ellátását is gátolták az iszlám hatóságok, amelyek kizárólag a kolduló ferences szerzetesek tevékenységét engedélyezték, így az egykori csanádi püspökség területének lelkipásztori ellátást jóformán a szegedi ferences rendház szerzeteseinek kellett biztosítani.

Az egyházmegye újjászervezésének igénye az 1700-as évek elején vált realitássá. A Magyarországot a töröktől megszabadító háborúk lezárásaként kötött karlócai béke (1699. január 26.) ugyan a csanádi egyházmegye területét – a Temesközt – a török birodalom számára biztosította, de a térség felszabadítására hamar megindultak a szervezkedések. Az osztrákok győzelmével zárult 1716–1717-es Habsburg–Oszmán háború végén 1718. július 21-én aláírt pozsareváci béke eredményeként a Temesi Bánság¹¹ néven megszervezett új tartomány egyházigazgatásilag a csanádi püspök kánoni joghatósága alá került.¹²

Temesvár 1716. október 16-i visszafoglalását Nádasdy László csanádi püspök a szegedi Szent Dömötör templomban 1716. november 19-én, Szent Erzsébet napján hálaadó szentmisével ünnepelte. Erről a *Wienerisches Diarium* (1703 és 1780 között ezzel a címmel került kiadásra a napjainkban is megjelenő *Wiener Zeitung*) korabeli tudósításában a következőket olvashatjuk. „Gróf Nádasdy László püspök a királyi ház iránti hódolata jeléül, valamint azért, mert a csanádi püspökség Savoyai Jenő herceg temesvári dicsőséges hadjárata következtében a több mint 980 várost, mezővárost és falut magában foglaló Temesi Bánsággal megnagyobbodott, a szegedi helyőrségi templomban ünnepélyes hálaadó istentiszteletet tartott katonazene kísérete mellett. A püspök délben fényes lakomát adott gróf Herberstein Ernő tábornok és szegedi várparancsnok tiszteletére, amelyen a Szegeden állomásozó Baden-Durlach és Starhemberg ezredek tisztikara is részt vett. Az ezredek egy része jelen volt Temesvár ostrománál!”¹³

Az I. József német-római császár és magyar király által 1710. július 15-én csanádi püspökké kinevezett gróf Nádasdy László pálos szerzetes, győri kanonok, Fogaras vármegye örökös főispánja a csanádi egyházmegye központját Szegeden rendezte be, s főpapi templomul a palánki Szent Dömötör plébániaegyházat használta. 1716-tól tudatosan törekedett arra, hogy a Temesi Bánság területét magában foglaló püspöksége központját a régió katonai és közigazgatási centrumában, Temesvárott alakítsa ki. Elképzeléseit azonban a temesvári katonai parancsnokság nem támogatta, s a Bánság katolikusainak lelképásztori ellátását az ottani jezsuitákra bízta, kivonva őket a püspöki joghatóság alól.

Majdnem egy évtizedes huzavona – a római Apostoli Szentiszék beavatkozása és egy bíborosi vizsgálat elrendelése – után III. Károly magyar király 1724. január 27-én a csanádi püspököt a Temesi Bánság törvényes főpásztorának ismerte el. Ezt követően Nádasdy László 1724. március 4-én Temesvárra ment, ahol a következő napon a jezsuiták templomában (az ideiglenes püspöki egyházban) beiktatták a csanádi püspöki javadalomba. Az egyházmegyei központ azonban továbbra is Szeged maradt, s a főpapok csak az 1730-as évek második felétől tartózkodtak állandóan Temesvárott.¹⁴

A püspöki hivatalnak a temesvári elhelyezése hosszú évtizedekig nem volt megoldva, s a püspökségnek egyik kincstári épületből a másikba kellett költöznie, míg végül 1780-ban az egykori bánsági vámhivatal épületét meg nem kapta. A székesegyház építése is nagyon sokáig tartott. Terveit 1720 körül készítette el Josef Emmanuel Fischer bécsi építőművész, az alapkőletételre azonban csak 1736. augusztus 6-án került sor Falkenstein Béla csanádi püspök által. Az építési munkálatok – amelyeket az államkincstár évente ötezer forinttal támogatott – Kosztka Tivadar János temesvári építőmester vezetésével 1754-ig tartottak.

Az első ünnepélyes szentmisét 1754. szeptember 8-án mondta az akkor belső kialakításában még hiányos püspöki templomban Engl Antal csanádi főpásztor. A székesegyház két tornya 1761-re készült el, a belső munkálatokat az 1770-es évek elején fejezték be. Szomorú momentuma az épület történetének, hogy 1778 és 1780 között, az utolsó törökellenes háború idején fegyver- és lőporraktárként szolgált. A középkori csanádi székesegyház nyomán Szent György tiszteletére szentelt templomot 1803. április 24-én konsekrálta Kőszeghy László püspök.¹⁵

Az 1850-es években Csajághy Sándor püspök megbízásából két neogót mellékoltárral gazdagodott a székesegyház: Szűz Mária, Temesvár patrónája, illetve Szent Gellért püspök tiszteletére (s az oltáron egy Gellért-ereklyét helyeztek el kristályfoglatban). A temesvári székesegyház 1930 júniusa óta a temesvári püspökség – a történelmi csanádi egyházmegye egyik utódja – központja.

4. A Szegedre számúzott püspökség Trianon (1920) után

A történelmi Magyarország 1918. végi fölbomlása következtében a délkeleti vármegyékre kiterjedő csanádi egyházmegye területi integritása is megszűnt. Az ezt az állapotot jogilag is rögzítő és véglegesítő 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés értel-

mében a csanádi püspökség hivatalosan is három állam – Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Magyarország – területére került.¹⁶

A Temesvár székhelyű egyházmegye területének hatvanegy százaléka (24 963 km²) került Romániához 154 plébániával és több mint félmillió hívővel. Az újonnan létrejött délszláv államban püspökségünk huszonhat százaléka (9387 km²) maradt. Az ott élő több mint kétszázezer katolikus lelkipásztori ellátását 62 plébánia végezte. A trianoni Magyarországot mindössze az egyházmegye területének tizenhárom százaléka (562 km²) illette. A magyarországi 33 plébánián működő papság százkilencvenezer hívőt szolgált.¹⁷

XI. Pius pápa *Solemni conventione* kezdetű apostoli konstitúciójával 1930 júniusában a Romániához került részen létrehozta a temesvári püspökséget, amelynek élére október 16-án Pacha Ágostont nevezte ki. A hivatalába november végén beiktatott főpásztor gyorsan megszervezte az új egyházmegye területét, létrehozván nyolc főesperességet és tizenhat esperesi kerületet. A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került rész – a bánáti apostoli kormányzóság – ordináriusa előbb a csanádi püspök, majd a belgrádi érsek lett, akik helynépké előbb Kovács István, később Szabó Márton nagybecskereki plébánost neveztek ki. A Szentatya 1972-ben állította föl a nagybecskereki püspökséget, amelynek része lett az egykoron a csanádi egyházmegyéhez tartozó terület is.

A magyar katolicizmus két világháború közötti időszakának meghatározó alakja volt Glattfelder Gyula csanádi püspök, aki 1874. március 18-án született Budapesten. A pesti piaristáknál érettségizett, majd hittudományi tanulmányokat folytatott a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1896-ban szentelték pappá, 1897-ben teológiai doktorátust szerzett. Az ifjúság vallásos nevelésével foglalkozott, az egyetemi hallgatók számára ő szervezte meg az első két Szent Imre Kollégiumot Budán és Pesten. X. Pius pápa 1911-ben nevezte ki csanádi püspökké. A történelmi Magyarország megszűnése és a trianoni békediktátum után Glattfelder székvárosában, Temesvárott maradt, ahol a magyar kisebbség és a katolikus egyház érdekeit képviselte. Emiatt 1923 tavaszán kiutasították Romániából.

Magyarországon előbb Budapesten, majd Makón élt, végül Szegeden alakította ki a csonka egyházmegye központját. Püspöki palotát, hittudományi főiskolát építtetett, s sürgette a fogadalmi templom befejezését. Szeged 1931-ben hivatalosan is püspöki székhely lett. A főpásztor aktívan részt vett a püspöki kar és az országgyűlés felsőházának munkájában, több társadalmi és tudományos szervezet tagja, vezetője volt. 1942-ben – Zichy Gyula halála után – kalocsai érsekké nevezte ki XII. Pius. Új főpapi székét azonban betegsége miatt már nem foglalhatta el. 1943. augusztus 30-án hunyt el Budapesten.¹⁸

A szegedi székesegyház elkészültéig a Szent Rókus templomot használta a főpásztor püspöki templomként. Az 1879-es árvíztől való megmenekülés emlékére tervezett fogadalmi templom építése 1914 nyarán kezdődött meg, a bokrétaünnepélyt 1923 szeptemberében tartották, a kupola keresztjét pedig 1924 augusztusában helyezték föl. A mintegy négy millió pengős összköltségvetéssel épült templomot 1930. október 24-én, Szent Rafael arkangyal ünnepén Glattfelder Gyula csanádi püspök szentelte föl Szűz Mária, a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.¹⁹

A szegedi egyházmegyei központ és a csanádi egyházmegye papi utánpótlásának biztosítására hittudományi főiskolára is szükség volt. Az Apostoli Szentszék egyetemekért és szemináriumokért felelős kongregációja 1930. augusztus 28-án hagyta jóvá a szegedi papnevelde alapszabályait (statútumait). Szeptemberben a jezsuiták vezetésével megindult az oktatás. A harminchárom papnövendék szeptember 30-án költözött be: húsz csanádi, öt nagyváradi, három szatmári, három kassai és két rozsnyói egyházmegyés kispap. Az utóbbi két csonka egyházmegye nem vállalt részt az építés költségeiből, de az intézmény fenn tartását támogatta, míg a nagyváradi és a szatmári püspöké – amelyeknek, ha központja nem is, de területének egy része Magyarország része maradt 1920 után – anyagilag is hoz-

zárult a szeminárium építéséhez. Glattfelder Gyula püspök másnap, 1930. október 1-jén áldotta meg a szemináriumépületet.²⁰

Az Apostoli Szentszék 1931. június 19-én a szegedi Fogadalmi templomot a csanádi püspöki székesegyház rangra emelte. Tíz évvel később, 1941. június 14-én XII. Pius pápa fölállította a csanádi székeskáptalant a szegedi Szűz Mária, Magyarok Nagyasszonya katedrálisban. A székeskáptalan hat méltóságból: egy nagypréposti dignitásból és öt kanonoki stallumból áll. A testület 1942 januárjában kezdte meg működését.

A székeskáptalan tagjait Glattfelder Gyula püspök 1941 decemberében nevezte ki, amikor is fölhasználta az 1923 és 1941 között működő ideiglenes tanácsadó és irányító egyházmegyei kormánytanácsot. Erről 1941. december 30-án tájékoztatta Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztert. „Az Apostoli Szentszék az egyházkormányzat ügyeinek kánonszerű elintézése céljából s az egyházmegyei papság előléptetési lehetőségeinek biztosítására a csanádi egyházmegye számára székeskáptalant létesített a Magyarok Nagyasszonyáról nevezett szegedi székesegyházban.”²¹

Glattfelder püspök főntebb idézett levelében leírta, hogy a nagyprépost és három javadalmas kanonok fizetségét tudja biztosítani. Ezek forrásai: a Szeged város által haszonélvezetre felajánlott négyszáznegyven kataszteri holdnyi föld jövedelme, valamint az egyházmegye és a főpásztor személyes alapítványai. A káptalan külön javadalmazás nélküli tagjai: a szeged-belvárosi plébános, mint a székesegyház lelkésze, valamint egy tiszteletbeli kanonok.

Szeged város nevében Tóth Béla helyettes polgármester 1941. december 31-én gratulált Glattfeldernek, a kanonoki testület létrejöttéhez: „Mint a szabad királyi város törvényes képviselőjének, kegyeskedjék megengedni, hogy a Főtisztelendő Székeskáptalan felállításának alkalmával a város egész közönsége nevében a magas egyházi kitüntetés fölött érzett örömkünknek adhassak kifejezést azzal a kéréssel, hogy Nagyméltóságodnak és a Főtisztelendő Székeskáptalannak az egyház és haza javára irányuló áldásos munkásságát a jó Isten bőséges kegyelmével áldja meg.”²²

Az egyik korabeli újság szerint a káptalan létrehozásával „nemcsak a város régi kívánása teljesült, hanem az Apostoli Szentszék az ősi katolikus városnak oly mérvű megbecsüléséről tett tanúbizonyságot, amely bizonyára mindenkit örömmel tölt majd el az új kulturális és vallási centrum felállításának hírére.”²³

4. Összegzés

Az elmúlt csaknem egy évezredben a csanádi püspökség – és annak változó központja – mindig regionális hatókörű entitás és régiószervező tényező volt. Már a tizenegyedik század első felében – az püspökséget megszervező Szent Gellért főpapsága idején – székvárosa oktatási, kulturális, művészeti, tudományos, közigazgatási és gazdasági központ volt: stratégiai jelentőségű település, ami megyeszékhelyként, iskolavárosként és katonai központként egyaránt működött. A török idők után, a tizennyolcadik század elején a Temesi Bánság létrejöttkor annak központja – Temesvár – a kormányzóságnak és a haderőnek egyaránt otthont adott, s ott talált magának központot a csanádi püspök is. A trianoni békediktátum után Temesvárról elűzött Glattfelder Gyula püspök Szegedre tette át székhelyét, ahol az egyházmegyei központtal párhuzamosan tudományos centrum is létrejött: a Kolozsvárról távozni kénytelen egyetem befogadásával.

A magyar államiség és kereszténység elmúlt tíz évszázadában a csanádi egyházmegyét reprezentáló püspökök – katonai vezetőként (elsősorban a középkori folyamán), közigazgatási szereplőként (főispáni méltóságot viselve), iskolafenntartóként, mecénásként és gazdasági tényezőként (a térség egyik legnagyobb birtokosaként) – meghatározták a délkelet-magyarországi régió arculatát.

JEGYZETEK

1. Lásd bővebben: Juhász Kálmán (1930): A csanádi püspökség története. Alapításától a tatárjárá-
sig. 1030–1242. Makó.
2. Tóth Ferenc (1996): Ajtony, Marosvár ura. In: Tóth Ferenc (szerk.): In memoriam Szent Gel-
lért. Makó, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége. 43–45.
3. Baán István (1995): „Turkia metropolitája” Újabb adalék a bizánci egyház történetéhez a közép-
kori Magyarországon. Századok. 5. sz. 1167–1170.; Révész Éva (2014): „Turkia” keleti keresz-
tény főpapjai az első ezredforduló magyar történelmében. Belvedere Meridionale. 1. sz. 7–22.
4. Gulyás László (2014): A délvidéki vármegyék korai története. In: Gál-Kókai S. szerk. (2014):
Tiszteletkötet dr. Frisnyák Sándor geográfus professzor 80. születésnapjára. Szerencs-
Nyíregyháza. 81–89. old.
5. Kristó Gyula (1988): A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest, Magvető. 459–
512.; Koszta László (1988): A kereszténység kezdetei és az egyházszervezés Magyarországon.
In: Kristó Gyula–V. Kovács Sándor (szerk.): Az államalapító. Budapest, Zrínyi. 153–207.
6. Szent Gellért püspök nagy legendája (1999). Ford. Csóka J. Gáspár. In: Érszegi Géza (szerk.): Ár-
pád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból. I. köt. Budapest, Osiris. 77–78.
7. Magyar Zoltán (2006): Szent György a magyar kultúrtörténetben. A Kárpát-medence Szent
György-hagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege. Budapest, Kairosz.
8. Dávid Katalin (1996): Marosvár–Csanád rekonstrukciója. In: Tóth Ferenc (szerk.): In memori-
am Szent Gellért. Makó, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége. 34–35.
9. Dávid Katalin (1996): i. m. 36.
10. Juhász Kálmán (1947): A csanádi püspökség története. 1500–1552. Makó. 83–99.
11. Kókai Sándor (2010): A Bánság történeti földrajza (1718–1918). A Bánság helye és szerepe a
Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola. 51–90.;
Gulyás L. (2006): A Délvidék regionális fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. In: Kó-
kai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Nyíregyháza. 55–68. old.; Gulyás
László (2012/a): A Délvidék története. 2. köt. A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Sze-
ged, Egyesület Közép-Európa Kutatására. 34–45. old.
12. Kovács Sándor (1908): A csanádi papnevelde története. Temesvár. 38–51.
13. Idézi: Szentkláray Jenő (1914): Temesvár története. In: Borovszky Samu (szerk.): Temesvár.
Budapest, Országos Monográfia Társaság. 62.
14. Szentkláray Jenő (1914): i. m. 61–78.
15. Miklós Péter (2012): Püspökéletrajzok a 19. századi csanádi egyházmegyéből. Deliberationes,
1. sz. 135–147.
16. Bővebben lásd. Gulyás László (2012/b): A Horthy-korszak külpolitikája. 1. köt. Az első évek.
1919–1924. Máriabesnyő, Attraktor; Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. Trianontól
a királyi Jugoszlávia összeomlásáig. Közép-Európai Monográfiák. 8. Egyesület Közép-Európa
Kutatására. Szeged; Vizi László Tamás (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozá-
sig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010). Budapest, CEPoliti.
17. Miklós Péter (2016): Furcsa fordulatok. Trianon hatása Szeged és a csanádi püspökség történe-
tére. Szeged, 7–8. sz. 16–18.
18. Miklós Péter (2018): Az első szegedi püspök. Glattfelder Gyula. In: Szeged-Csanádi Egyház-
megye Toronyirány Kalendárium, 2018. Szerk. Antal Zsolt. Szeged, Gerhardus Kiadó, 2018.
66–76.
19. Lásd bővebben: Ábrahám István–Zombori István (szerk.) (2001): A szegedi székesegyház.
Szeged, Szegedi Székeskáptalan.
20. Miklós Péter (2003): Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden. 1923–1941. Egyháztörté-
neti Szemle, 4. sz. 86–99.
21. Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal egyházigazgatási iratai. 1500/1941.
22. Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal egyházigazgatási iratai. 1500/1941.
23. Szegedi Új Nemzedék, 1941. december 25. 3.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ábrahám István–Zombori István (szerk.) (2001): A szegedi székesegyház. Szeged, Szegedi Székeskáptalan.
- Baán István (1995): „Turkia metropolitája” Újabb adalék a bizánci egyház történetéhez a középkori Magyarországon. Századok, 5. sz. 1167–1170.
- Dávid Katalin (1996): Marosvár–Csanád rekonstrukciója. In: In memoriam Szent Gellért. Szerk. Tóth Ferenc. Makó. 32–39.
- Gulyás L. (2006): A Délvidék regionális fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. In: Kókai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Nyíregyháza. 55–68. old.
- Gulyás László (2012/a): A Délvidék története. 2. köt. A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Gulyás László (2012/b): A Horthy-korszak külpolitikája. 1. köt. Az első évek. 1919–1924. Mária-besnyő, Attraktor.
- Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig. Közép-Európai Monográfiák. 8. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- Gulyás László (2014): A délvidéki vármegyék korai története. In: Gál-Kókai S. szerk. (2014): Tiszteletkötet dr. Frisnyák Sándor geográfus professzor 80. születésnapjára. Szerencs–Nyíregyháza. 81–89. old.
- Györffy György (1977): István király és műve. Budapest, Gondolat.
- Juhász Kálmán (1930): A csanádi püspökség története. Alapításától a tatárjárásig. 1030–1242. Makó.
- Juhász Kálmán (1941): A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030–1552), Makó, 1941.
- Juhász Kálmán (1947): A csanádi püspökség története. 1500–1552. Makó. 83–99.
- Kókai Sándor (2010): A Bánság történeti földrajza (1718–1918). A Bánság helye és szerepe a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola.
- Kosztá László (1988): A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. In: Kristó Gyula–V. Kovács Sándor (szerk.): Az államalapító. Budapest, Zrínyi. 153–207.
- Kovács Sándor (1908): A csanádi papnevelde története. Temesvár.
- Kristó Gyula (1988): A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest, Magvető.
- Magyar Zoltán (2006): Szent György a magyar kultúrtörténetben. A Kárpát-medence Szent Györgyhagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege. Budapest, Kairosz.
- Miklós Péter: Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden. 1923–1941. Egyháztörténeti Szemle, 2003. 4. sz. 86–99.
- Miklós Péter (2004): Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről. Szeged, Bába.
- Miklós Péter (2012): Püspökéletrajzok a 19. századi csanádi egyházmegyéből. In: Deliberationes, 1. sz. 135–147.
- Miklós Péter (2016): Furcsa fordulatok. Trianon hatása Szeged és a csanádi püspökség történetére. Szeged, 7–8. sz. 16–18.
- Miklós Péter (2018): Az első szegedi püspök. Glattfelder Gyula. In: Szeged-Csanádi Egyházmegye Toronyirány Kalendárium, 2018. Szerk. Antal Zsolt. Szeged, Gerhardus. 66–76.
- Molnár Antal (2002): Püspökök, barátok, parasztok: Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből. Budapest, METEM.
- Révész Éva (2014): „Turkia” keleti keresztény főpapjai az első ezredforduló magyar történelmében. Belvedere Meridionale, 1. sz. 7–22.
- Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal egyházigazgatási iratai. 1500/1941.
- Szegedi Új Nemzedék, 1941. december 25. 3.
- Szent Gellért püspök nagy legendája (1999). Ford. Csóka J. Gáspár. In: Érszegi Géza (szerk.): Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból. I. köt. Budapest, Osiris. 68–88.
- Szentkláray Jenő (1914): Temesvár története. In: Borovszky Samu (szerk.): Temesvár. Budapest, Országos Monográfia Társaság.
- Tóth Ferenc (1996): Ajtony, Marosvár ura. In: Tóth Ferenc (szerk.): In memoriam Szent Gellért. Makó, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége. 43–45.
- Vizi László Tamás (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010). Budapest, CEPoliti.
- Zakar Péter (2010): Püspöki életrajzok a 19. századból. I. rész. In: Deliberationes, 2. sz. 209–220.